

Leedu polümuusika reliktid: kolme juhtumi analüüs

—
Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene

Polümuusika on mõiste, mis tuli etnomusikoloogiasse alles 20. sajandi lõpus, kuid nähtusi, mida liigitatakse polümuusika alla, oli idaslaavi maades tähele pandud juba palju varem – 1970. aastatel. Tol ajal nimetati neid „kooslaulmise erilisteks vormideks“ (*особые формы совместного пения*) ja neid analüüsis oma töödes süvitsi Margarita Jengovatova (Engovatova). Leedu polümuusikat pole etnomusikoloogid seni uurinud.

Etnomusikoloogide (Margarita Jengovatova, Zinaida Mažeiko, Tatjana Berkovitš, Leila Qashu, Philip Yampolsky jt.) tähelepanekud polümuusika erinevatest ilmingutest on eriti tähtsad leedu polümuusika näidete esmasel uurimisel, mõistmisel ja tõlgendamisel. On tähelepanuväärne, et kõike kolme polümuusika juhtumit, mida käsitletakse selles artiklis, peetakse rituaalide – matuste ja pulmade tähtsateks osadeks. Nende uurimine nõuab terviklikku lähenemist, mis tähendab muusikalise folkloori eri liikide vahekorra analüüsi, ja mitte ainult muusikalisest perspektiivist, vaid ka arvestades etnograafilist, sotsiokultuurset, religioosset ja teisi kontekste. See uurimus rakendab struktuurilis-semantilist ja võrdlevat tüpoloogilist meetodit koos tõlgendusliku hermeneutilise analüüsiga.

Kõik meid huvitavad leedu polümuusika näited on mingil moel seotud itkude ja itkemise protsessiga matustel ja pulmades. Leedu itkutraditsioon oli üksiknimese elutsükli ja kogukonna rituaalse elu tähtis osa, mis mängis oma rolli nii matustel, pulmades kui oletatavasti ka muudel puhkudel. Leedu itkud („sõnadega nutmine“) on improviseeritud luule, mida esitavad põhiliselt naised ja millel on retsitatiivne meloodia ja mittestroofiline vorm. Nii 13.–17. sajandi ajaloolised allikad kui ka kaasaegsete lauljate kommentaarid Dzūkija küladest (Lõuna-Leedu, kus itkutraditsiooni ikka veel praktiseeritakse) näitavad, et itkemine oli kohustuslik osa iidsest rituaalst, millega saadeti surnu ära teispoosusesse.

Itku mõiste ja funktsioonide üksikasjalik vaatlus võimaldab paremini aru saada kolmest analüüsitud leedu polümuusika juhtumist.

Esimene juhtum (hümn-itkud matuserituaalis). Kõnealune autentne situatsioon on salvestatud folklooriekspeditsiooni ajal Dieveniškėse vallas: pika kirikuhümni taustal kõlavad kahe itkeja itkud. Selline kooslus on erinevate „keelte“ omapärane kombinatsioon, mis puudutab (1) muusikaliike – hümn ja lament, (2) keelelist spetsiifikat – poola keel (hümn), leedu keel (esimene itkeja) ja valgevene keel (teine itkeja) ja (3) usulist kuuluvust – eelkristlik (itk) ja kristlik traditsioon (hümn).

Vaatamata asjaolule, et mainitud muusikahihid Žižmai küla matusetseremooniast erinevad nii oma päritolult kui ka struktuurilt ja väljendusvormilt, on neil sama eesmärk – väljendada lugupidamist lahkunule ja saata teda viimasele teekonnale õigel viisil (s.t. kõiki traditsioonilisi kombeid järgides). Sel juhul kajastab käsitlus „õigel viisil“ kohalike elanike mitmemõõtmelisel eneseteadvust. See loob tingimused erinevate religioonide ja kultuuriliste kihtide koosseksisteerimisele ja nende polümuusikalisele väljendusele läbi aegade.

Teine juhtum (itk–marss–laul–hümn pulmatseremoonias) põhineb pulmakirjeldustel, mis annavad tunnistust polümuusikaliste ilmingute esinemisest pulmatseremoonias. Kui pulmade haripunkt – pruudi ärasaatmine laulatusele – lähenes, oli kindlasti vaja ajada ta pisaraisse ja panna ta valjusti nutma. See saavutati, kasutades just selle jaoks mõeldud *kurbi laule* ja nukraid *lahkumismarsse*. Rituaal, mis pidi ajama pruudi pisaraisse sel hetkel, mil ta oli veel oma kodus, kuid jättis hüvasti oma vanemate perega, on tavaline paljude rahvaste pulmatraditsioonides. Polümuusika sellised vormid on kõige sagedamini siirderituaali tulemuseks. Need vormid esinevad enamasti seda tüüpi rituaalide keskmises, kõige dünaamilisemas faasis – rituaali „kosmilises keskpunktis“.

Peale nende erinevate leedu polümuusika juhtumite analüüsi võib väita, et need kõik on perekondliku tsükli rituaalide (matuste ja pulmade) oluliseks osaks. Esimese kahe juhtumi analooge võib leida teiste rahvaste matuse- ja pulmatraditsioonides.

Kolmas juhtum (etendatud itkudialoogid pulmades), mida selles uurimuses analüüsitakse, on erandlik. Kõigepealt ei sobi see täielikult polümuusika mõistega. Samas, toetudes erinevate uurijate arvamusele, et antifoonilisi (responsoorseid) esitusvorme võib käsitada polüfoonia allikana, võime tõlgendada

spetsiifilist dialoogilist laulmist pulmades kui polümüusikat. Vaatamata asjaolule, et siin analüüsitud žanris ei esitata tekste üheaegselt, vaid vaheldumisi, üksteise järel, esitlevad nad muusikalise dialoogi osaliste erinevaid „maailmu“. Tänapäeval on väga keeruline lahti mõtestada selle žanri tõelist tähendust pulmarituaalis. Kas mänguline situatsioon, kus ümberriietatud tegelased (vale-pruut ja tema vale-ema) istuvad laua taga, võiks olla algne või arenes see aja jooksul tõelisest lahkumisrituaalist ja sai lustakaks „misanstseeniks“? See polümüusika juhtum nõuab palju sügavamat uuringut, mis võtaks arvesse laia seletava konteksti, kuid praegu jääb see küsimus lahtiseks.

Tõlkinud Žanna Pärtlas